

Ekspressionizem

Na slovenskih tleh traja ekspressionizem od 1918-1930. Beseda ekspressionizem se razvije iz besede expressio (iztis; impresionizem – vtis).

Vzroki za nastanek ekspressionizma:

- bližajoča se vojna v Evropi
- v svetu se pojavijo kaos, zmeda, nesoglasje
- človek čuti notranjo stisko, tesnobo, bolečino, osamljenost, ogroženost, strah

Značilnosti:

Ekspressionisti izhajajo iz spoznanja, da je življenje po krivdi meščanstva zašlo v popolno zmedo, kaos. Ta zmeda grozi civilizaciji, da bo človeka popolnoma razčlovečila. Ekspressionisti so proti romantičnim težnjam, naturalizmu in impresionizmu. Ekspressionisti predmetni svet razstavljajo na kose in ga potem ponovno sestavljajo v kaotično podobo.

Najpogostejši motivi so: smrt, trpljenje, vojna, samota, osamljenost, želja po svobodi, pravičnost, ljubezen...

Ekspressionizem je najbolje zaživel v poeziji, liriki, ki da osnovne poteze ekspressionizmu. Glavne ideje, ki jih ekspressionizem izraža preko lirike: človekov strah, osamljenost, človek je razdvojen, protestira proti vojni, kliče po revoluciji, odrešitvi, novem človeku in novi družbi. Vizija ekspressionistov je, da gre na eni strani za propadanje vesoljnega sveta – smrt, na drugi strani pa kot posledica, iz ruševin nastane nov človek in nova družba. Nova družba pa temelji na poštenosti, bratstvu, humanosti in iskanju človekovega bistva in boga.

Metaforika: Zunanji pojavi postanejo izrazni znaki za duhovna stanja (motiv oceana □ človeštvo, metafora za družbo, civilizacijo; motiv podgan □ ostudnost; motiv poti skozi noč □ groza).

Ritem je zelo rezek, odsekan, zasopel. Jezik je tak, da so stavki razbiti, kratki, polno je vzklikov. Prevladuje črna barva, ki prikazuje trpljenje, razpadanje, smrt.

Najpomembnejši predstavniki slovenskega ekspressionizma v liriki so:

- Srečko Kosovel
- Tone Seliškar
- France Balantič

Predstavniki proze:

- Ivan Pregelj □ najpomembnejši ekspressionistični pisatelj po Cankarju
- Slavko Grum □ dramatika

Ivan Pregelj: Matkova Tina

Ivan Pregelj se je rodil leta 1883 pri Mostu na Soči. Zanj je skrbela stara mama, kasneje pa župnik. Študiral je nemščino in slovenščino. Sprva se je odločil za poklic duhovnika, vendar je bil izključen. Poročil se je zelo zgodaj in imel 5 otrok. Poučeval je na različnih gimnazijah. Umrli je leta 1960 v Ljubljani.

Najpomembnejša dela:

- zgodovinski romani □ piše predvsem o kmečkih uporih; tako delo je Tolminci
- Plebanus Joannes □ zgodba o tolminskem duhovniku iz 15.stol.
- Pater Pavel Glavar □ zgodba o gorenjskem duhovniku iz 18.stol.
- Bogovec Jernej □ zgodba o zadnjem protestantskem duhovniku

Zadnje tri zgodbe govorijo o razdvojenosti med čutnim in duhovnim, svetim in posvetnim, življenjem in askezo.

Prvotni naslov Matkove Tine je Matkove Tine previdno romanje. Je eno temeljnih del ekspresionistične proze. Matkova Tina je nastala 1921. Najprej je napisal Tolmince, kjer je že omenjen Janez Gradnik. Epilog Tolmincev pa je delo Matkova Tina, ki predstavlja vrh pisateljevega ekspresionizma.

Matek ima Tino rad, čeprav je zmerja z lovačo. Skrbi ga, da bo dobila nezakonskega otroka, skrbi ga javna sramota, ker je to sramotno. Skrbi ga, kaj bodo ljudje rekli. Poje pesem: »Vsem galjotom vile v vamp!«

V noveli se dogajata dve zgodbi. Na kolektivni ravni se dogaja romanje v Gorico. Na drugi strani je individualna zgodba Tine in Matka. Tina si želi Janezove glave v naročju, želi si zadnjič videti očeta svojega otroka. Proti temu je njen oče in starka. Tina je trmasta, vztrajna, pozabi celo na svojega otroka. Vendar postaja otrok proti koncu vse pomembnejši, izrazi se materinska požrtvovalnost, skrb. Tina in Matek se nikakor ne moreta srečati. Oče zaskrbi, da je njegova hči umrla, zato se odpravi nazaj domov, Tina pa v Gorico. Stalno se oglašajo zvonovi, ko povejo kraje. Ko ti utihnejo, vemo da so uporniki obglavljeni. Janez je obešen, vendar pa manjka glava. Tina vpraša, kje je, in izve, da je pri Pevni. Do nje se obnašajo precej nesramno. Nato gre Tina v cerkev, da bi se spočila. Ne more moliti. Zjutraj jo zbudi maša. Nato gre v gostilno, potem pa se vrača nazaj. Na poti ima popadke. Na pomoč kliče Marijo in sv. Barbaro, ker jo skrbi za otroka. Na koncu Tina rodi, sama pa umre. Otroka rešijo ženske in vasi. Življenje se nadaljuje preko otroka, kljub Tinini smrti.

1. Tina in Matek živita v Volčah pri Gorici. Romata v Travnik pri Gorici. Pri Ročinju Tina rodi in nato umre. Novela se začne pred tretjim petkom v aprilu, leta 1714. Dogajanje traja en dan in noč
2. Tina je verna. Zaročena je z Janezom Gradnikom in v sedmem mesecu nosečnosti. Je hči Matka. Gre v Gorico, da bo zadnjič videla svojega zaročenca, ki je bil vodja tolminskega upora leta 1713. Tina želi objeti Janezovo glavo. Tina je ljubezniva, dinamična, ekspresivna, trmasta in vztrajna. Tina je ekspresivna, ker je poudarjeno njeno čustvovanje. Tina obstaja, da dobi njeno trpljenje pomen. Tina na koncu sicer umre, ampak ker rodi otroka, ker mu podari življenje, ima njeno življenje pomen. Njena smrt se razreši v življenje. Čeprav sta Janez in Tina mrtva, pa rojstvo njenega otroka predstavlja za slovenski narod vztrajnost, prihodnost.

Tina najprej nasprotuje očetu, ki se zanjo boji. Na začetku romanja ne misli na otroka, misli le na romanje. Tinin glavni namen je videti Janeza. Potem pa postane njen nasprotnik njeno noseče telo, ki ji otežuje vse skupaj. Tina ima močno voljo, celo lačna ni. Najprej misli samo na Janeza, potem pa na otroka. Do Janeza joče, da bi položila njegovo glavo na svoj trebuh, da bi bil otrok miren.

Tina je ljubeča do otroka. Boji se, da bo otrok nekrščen, da bo umrl brez krsta. Pred smrtjo misli le na otroka in takrat se pokaže njena nesebična materinska ljubezen.

Matek je do hčere ljubeč, zaščitniški. Zmerja jo z lovačo. Skrbi ga, kaj bodo rekli ljudje in da bo Tina imela nezakonskega otroka.

V tej noveli sta dve zgodbi, in sicer ena govori o romanju Tine in njenega očeta, ena pa o romanju kolektiva. Novela se dogaja na dveh ravneh. Na eni strani imamo individualno (Tinina ljubezen, smrt), na drugi pa kolektivno oz. zgodovinsko zgodbo.

Glavna ideja: Življenje je tisto, ki premaga smrt.

Slavko Grum (1901-1949)

Rodil se je v Šmartnem pri Litiji leta 1901, kot tretji izmed štirih otrok. Njegov oče je bil usnjar. Potem so se preselili v Novo mesto. Pomembno prelomnico predstavlja leto 1919, ko je ustanovljena Univerza v Ljubljani in Slavko Grum maturira. Nato odide študirat medicino na Dunaj. Tam hodi Grum v gledališče, kino in zapade v najhujšo duševno in telesno krizo, ki traja približno pol leta. Začne se drogirati z morfijem in kokainom. Zasvojen ostane do konca svojega življenja. Na koncu celo skuša narediti samomor. Umrli je zaradi raka na jetrih. Med počitnicami, med študijem je hodil v domači kraj, kjer se je zaljubil v amatersko igralko Jožo Debeljak, ki je študirala elektrotehniko. Od leta 1925-1929 govorimo o zrelem obdobju Grumovega ustvarjanja. Leta 1926 je postal zdravnik. Zaradi očetove smrti se vrne na Slovensko, kjer tudi ostane. Grum je moral na Slovenskem v vojsko, vendar ga po dveh mesecih odpustijo zaradi srčne napake. Med stažem ga stalno premeščajo. Leta 1928 postane zdravnik bolnišnice za duševne bolezni, kjer ostane tri mesece in začne pisati Dogodek v mestu Gogi, ki ga dokonča februarja 1929. Leto 1929 je prelomno leto, ko konča Dogodek v mestu Gogi in mu zavrnejo prošnjo za socializacijo. Razide se tudi z Jožo in se še bolj zadrogira.

Prva uprizoritev Dogodka v mestu Gogi je bila leta 1931 v Mariboru, kasneje pa še v Ljubljani. V knjižni obliki pa izide delo leta 1930.

Leta 1946 poskuša narediti Grum samomor. Umre leta 1949 zaradi raka na jetrih v Zagorju v izolirnici.

Slavko Grum: Dogodek v mestu Gogi

To je najbolj groteskno delo v slovenski romantiki.

Groteska je besedilo, ki stvarnost prikazuje s pomočjo nenavadnih, popačenih, fantastičnih prvin, kjer se komično spreminja v grozno, in obratno.

Knjiga velja tudi za najboljše ekspresionistično besedilo na slovenskih tleh. Vse osebe so marionete, so lutke, so statične. Gogi ne more nihče uiti, ker je usoda Goge dokončna. Vsi o vsem vse vedo. Imamo poglede v življenje oseb.

Hiše v Gogi so napol podrte, razpadajo, gnijejo. Mesto Goga je izmišljeno, je plod pisateljeve domišljije.

Goga je sestavljena iz dveh dejanj. Samo prizorišče je opisano v didaskalijah. Prvo dejanje se dogaja proti večeru. Drugo dejanje pa ponoči. Gre za popredmetenost človeka. V ljudeh ni več življenja, so umrli. Sama scena je precej statična. Goga je irealno, sanjsko, zagatno mestno, kjer vsi ljudje drug drugega poznajo. Za red skrbita Afra in Tarbula.

Mesto je tisto, ki opredeljuje osebe, saj je mesto zadušno, neustvarjalno, v njem se nič ne zgodi. Lažni dogodki so: umor Preliha, požar, umor vlačuge Francoske Marije.

Vsi hrepenijo po nekem dogodku. Osebe so zaprte vase. Občutek imamo, da je Hana ubila Preliha, vendar pa on na koncu še vedno hodi po mestu. Tudi v epilogu je nakazano, da se v Gogi nič ne zgodi. Kdor je v Gogi, bo tam tudi za vedno ostal. Osebe so zaznamovane z zadušnim, neustvarjalnim okoljem. Imamo podobno situacijo kot v Ibsnovih Strahovih (Oswald). Osebe se nesmiselnosti zavedajo, še najbolj pa Hana. Življenje navzven ni skrivno. Vse osebe doživljajo prihične travme. Gre za patologijo.

Zgodba je sestavljena iz dveh dejanj. Prvo dejanje se začne zvečer, ko se pogovarjata Afra in Tarbula. Na začetku imamo obsežno didaskalijo, kjer je opisano prizorišče. Opisana je Hanina bogata hiša, katere oče je trgovec. Gapit se noče obesiti, da ne bi bil v mestu dogodek. Afra in Tarbula imata vse pod nadzorom, vsi se ju izogibajo. Vesta za Klefovo pedofilijo. Pojavi se umrli naddavkar, ki išče ženo. Posmehujeta se mu...

Srečko Kosovel (1904-1926)

Rojen je bil v Sežani. Kasneje se preselijo v Tomaj. Družina je zelo katoliško osveščena. Kosovel je študiral slavistiko, romanistiko in filozofijo. Kmalu zboli in umre zaradi meningitisa pri 22ih letih. Po 1.sv. vojni je na strani levice. To so bili slovenski demokrati. Bil je zelo kritičen do slovenske družbe. Pravi, da so Slovenci zlagani in neetični. Slovensko družbo naj bi rešilo delavstvo.

Ko je Kosovel še živel, je pripravljala pesniško zbirko, ki naj bi nosila naslov Zlati čoln, vendar ne dočaka njene izdaje. Ta izide leta 1927, leto po njegovi smrti. Leta 1967 pa izide pesniška zbirka Integrali, v kateri so konstruktivistične pesmi.

V Kosovelovem pesniškem ustvarjanju ločimo tri faze:

❖ impresionizem

Tu gre za drobne vtise, čustva, razpoloženja. Prime je pesem Slutnja. V tej pesmi niza vtise. Velja za najčistejšo slovensko impresionistično pesem. Gre za nominalni ali telegrafski slog, ko se pojavljajo predvsem samostalniške in predložne zveze.

1. kitica □ izražena je osamljenost, odtujenost. Prisotne so novoromantične prvine, ker se noter pojavljajo besede podrtija, polje.
2. kitica □ Okno svetlo zaznamuje varnost, zavetje, mir, srečo, toplino. Če luči ne bi bilo, bi bil Kosovel brez doma, to predstavlja smrt.
3. kitica □ Izražena je notranja stiska, zato gre tu za ekspresionistične prvine.

❖ ekspresionizem

V tem obdobju Kosovel dokončno izgubi vero v urejenost sveta, ker v svetu vidi same krivice. Najbolj znana je pesem Ekstaza smrti. Ekstaza je zamaknjenost, odtujenost. Ekstaza smrti je čutenje smrti.

Ekspresivne podobe: kupole bele, žgoče, rdeče morje, zlati stolpi, tisočkrat motivi evropski človek, kakor razkošna kraljica v zlatu, krsto temnih stoletij, iz večernega oblaka lije kri v moje trudno srce, pijemo kri iz večernih sladkih oblakov, komaj rojen, že goriš v ognju večera, vode ni, da bi opral... zeleni jutranji prirodi = človek je neetičen, ni vode, ki bi oprala človekovo krivdo.

6. kitica □ boji se, da bi sonce uničilo zeleno pokrajino

7. kitica □ vse je uničeno, ni rešitve. Vse mora propasti, svet mora propasti, da bo lahko nastal nov svet in nov etičen, moralni evropski človek.

Za situacijo krivi zahodnoevropsko civilizacijo. Gre za uničenje, utrujenost evropske civilizacije, za občutenje katastrofe, kaosa. Vzdušje je mračno, grozljivo, moreče.

Gre za klic razbolele duševnosti, gre za vizijo odrešenja. Metafore so grozljive, strašne, nenavadne. Verz je svoboden. Zaradi vsega tega je pesem ekspresionistična.

❖ konstruktivizem

Taka pesem je Pesem št. X. To je literarni slog, kjer gre za pesniške konstrukcije, ki jih je Kosovel imenoval konsi. Te pesmi so zbrane v pesniški zbirki Integrali. Anton Ocvirk, ki je uredil to pesniško zbirko, je imenoval konse integrali. Pesniška zbirka izide leta 1967. Gre za montaže, lepljenke. Skupaj lepi, montira, pozamezne časopisne članke, matematične znake, enačbe, kemijske formule, naslove iz časopisov, politična gesla, citate iz priročnikov, zakone. Kosovel se odziva na aktualno družbeno stanje. V svojih pesmih kritizira položaj umetnika, družbo, lažno moralo, kapitalizem in otopelost človekove zavesti.

Slog pesmi:

- svoboden verz
- ritem je raztrgan, razklan
- besede so razstavljene na posamezne glasove
- geometrične slike (npr. Sferično zrcalo)

Pesem št. X

Pesem je nastala 24.6.1925. Je tipična konstruktivistična pesem.

Motivi:

- podgana, ki umira na podstrešju
- spomin na mladost
- smrt človeka (podgana umira človeško – umira, človeška smrt pa je razčlovečena – crkne)
- časopis

Bogaboječi ljudje nič ne naredijo za sočloveka, bog pa je na dopustu. Ljudje pričakujejo, da bo bog čudežno urejal svet, ki ga ljudje upravljajo.

Nasprotja, kontrasti:

umiranje podgane ~ človek crkuje

umiranje podgane na podstrešju ~ pesnikova mladost in sonce, ki sije na podstrešje
predavanja o človečanskih idealih ~ slike bolgarskih obešencev

Slog:

Gre za impresionizem (spomini na mladost, dehtenje cip) in ekspresionizem, ki se kaže s konstruktivizmom, ker gre za medmete, vzklike, ponavljanja, stopnjevanja, besede se osamosvajajo.

Kons. 5

Pesem nastane v začetku julija. Naslov pomeni razstavljanje in sestavljanje. Gre za konstrukcijo. Pesem nastane, potem ko se je Kosovel pogovarjal s kmetom, ki naj bi prebral knjigo Gnoj je zlato.

Gnoj je zlato za kmeta, ker je brez gnoja kmetovo prizadevanje zaman. Gnoj je pomembna vrednota za kmeta. Zlato je gnoj, ker je ta gnoj moč, denar, zato zdaj dobi zlato slabšalni pomen. Najprej ima zlato pozitiven pomen, potem pa negativnega. Gnoj in zlato dobita potem enako vrednost (oboje = 0), zato ker smo lahko zelo hitro na kupu zlata, hitro obogatimo, potem pa hitro pristanemo na gnoju. Oboje je prisotno. A,B < - to je simbol abecede, književnosti, ki simbolizira duhovne vrednote. 1,2,3 – številke simbolizirajo materialne vrednote, ki v današnjem svetu štejejo več kot duhovne, zato je A,B < 1,2,3. »Kdor nima duše, ne potrebuje zlata« - kdor nima duše, je kapitalist, ker ima zlato, ampak nima duhovnih vrednot. Dušo ima umetnik, pesnik, ne potrebuje zlata, ker ima duhovne vrednote, ne rabi denarja in kapitalizma. I, A je lahko oslovsko riganje, gre pa za neko vrsto ironijo, posmeh temu svetu. To je na koncu pesmi, ker lahko v kapitalističnem svetu preživimo le z ironijo in posmehom.

Ideja: Pesnik obsoja kapitalistični svet, ker je ta človeka razčlovečil, ker vrednote, notranja lepota nič ne šteje, šteje le denar in blišč. Kapitalizem je človeku ukradel dušo.